

Recenzijos ir apžvalgos

Europe: Cultural Construction and Reality. Peter Niedermüller, Bjarne Stoklund (eds.). Museum Tusculanum Press, University of Copenhagen, 2001. 139 p., ill.

Peteris Niedermülleris ir Bjarne Stoklundas, žymūs senojo kontinento etnologijos mokslo puoselėtojai, pristato straipsnių rinkinį, kurio dėmesio centre – aktuali ir diskusijas provokuojanti europinio identiteto (at)gaminimo problema. Ši identitetą „eurolandiečiams“ (terminą pasiūlė Reinhardas Johleris) teks pajusti „Eurolandijoje“, naujovių nuolat siekiančioje savo žemėje. Dauguma straipsnių – 1998 m. rugsėjį Berlyne vykusios Europos akademijos konferencijos pranešimai. Konferenciją organizavo Europos etnologijos žurnalas *Ethnologia Europaea* kartu su Pietryčių Europos sąjunga (Südosteuropa Gesellschaft) (Miunchenas) ir Berlyno Humboldtų universiteto Europos etnologijos institutu.

Knygoje pristatoma daug įvairių temų, nušviečiančių neseniai atliktus etnologinius tyrinėjimus, atspindinčius pastarąjį dešimtmetį visoje Europoje akivaizdžiai stebėtus pereinamojo laikotarpio procesus. Straipsnių autoriai nagrinėja klausimus, reikalaujančius nemenko nusimanymo šiuolaikinės euroetnologijos srityje. Jie tai daro laikydamiesi arba bendrojo pobūdžio teorinio ir/ar istorinio požiūrio (Michael Harbsmeier; John Frykman, Thomas K. Schippers; Konrad Köstlin; Klaus Roth, Cris Shore; Reinhard Johler) arba regiono/nacionalinį kontekstą atspindinčios atvejų analizės (Ueli Gyr; Ullrich Kockel; John W. Cole, Christian Giordano, Ants Viires).

Jau šio leidinio įvade – redakciniame straipsnyje Europos etnologų gildijai nubrėžiami platūs ir tolimi problematikos

horizontai. Pabrėžiama, kad svarbiausią vaidmenį turi suvaidinti Europos etnologija tiriant, kaip Rytų ir Vakarų priešprieša grindžiama idėjų geografija virsta nauja simbolių geografija Europoje, kur matome, kaip sukultūrinami politiniai konfliktai ir „kokiais būdais Europoje ir iš Europos konstruojami nauji įvaizdžiai ir naujos tikrovės“ (p. 3).

Ypač gerai, kad šis leidinys ne tik atsako į šį iššūkį, bet ir tai daro iš skirtingų perspektyvų, atstovaujančių šiandien vis labiau sienų atsisakančioje potradicinėje Europoje vykstančias diskusijas, gvildeinančias identiteto procesus.

Pradedant M. Harbsmeieriu, kuris savo straipsnyje „Charakteris, identitetas ir Europos konstravimas“ siūlo neakcentuoti nei Europos tikrovės, nei Europos konstravimo, bet „atidžiau išsižūrėti į daugybę procesų, kuriais remdamasi Europa ir europiečiai identiteto požiūriu apsibrėžė kaip „kitokių“ priešingybė, nors tie „kitokie“ juos pačius identifikavo kaip „kitokius“ (p. 11). Užuoat atidžiai nagrinėjęs pastaruosius, jis pateikia labai išsamų pirmųjų paveikslą. Autorius kruopščiai iliustruoja *tautinio charakterio* ir *nacionalinio identiteto* paradigminius skiriamuosius bruožus bei abiejų vaidmenis europiečių naudojamose identifikacijos strategijose, pasisako už europinio identiteto santyki-numo, o kartu ir Europos kaip realybės ir kaip kultūrinio konstrukto supratimą.

Toliau J. Frykmanas savo tekste „Priklausant Europai“ novatoriškai nušviečia identitetą kaip „bėgalinį priklausymo tam tikrai vietai interpretavimo procesą“. Jis kartu su Orvaru Löfgrenu savo kone klasikiniu laikytiname istorinės antropologijos veikale *Culture Builders* puikiai įrodė, kad bet kokie veiksmai, besiremiantys tradicijomis ir mąstysena, kuriai būdingi „romantiniai lūkesčiai, jog dideli dalykai ra-

sis iš mažų ir lokalių“, yra išrandamojo pobūdžio (p. 22). Autorius pabrėžė, kaip „svarbu suprasti žmones kaip kultūros kūrėjus, kaip veikėjus“ (p. 20) ir priklausymo bei veikimo vietos išradėjus. Be to, užuot laikęs *lokalumo* galią paprasčiausiu šiuolaikinių globalizacijos procesų rezultatu (glokalizacija), autorius teigia *emine* etnologijos perspektyvą. Ji padeda suprasti, „kodėl žmonėms lokalumo klausimas atrodo toks išspręstinas ir toks atsiperkantis dalykas“ (p. 22).

T. Schippers savo straipsnyje „Valstybių sienos kaip kultūrinės idėjos Europoje“ visą dėmesį sutelkia į labai atsargiai traktuotiną identiteto ir erdvės santykio klausimą. Jis teigia, kad „erdvinės taksonomijos“, kaip „kilęs iš kur nors“ ar „priklausas ten“, yra „daugeliui europiečių būdingos esminės sudedamosios saviidentifikacijos dalys. Jos glaudžiai susijusios su inskripcijos ir identifikacijos erdvinio/kartografiniu suvokimu“ (p. 27–28). Šiuos demarkacinio pobūdžio prisijungimus prie tam tikrų teritorijų matome oficialiuose kartografiniuose dokumentuose, kurie sudaromi remiantis vyraujančios identiteto politikos požiūriu. Specialiai akcentuodamas europiečius (mano manymu, jie nėra išimtis, palyginti su kituose kontinentuose gyvenančiais žmonėmis), autorius perspėja mus, kad šitokia identiteto politika gali sukelti „pseudohomogeniškas ideologines fikcijas“, kai valstybių (demarkacines) sienas žmonės ima suvokti kaip ribas, kurių bet kokios modifikacijos, pakišančios mintį perdirbti žemėlapi, gali būti palaikytos grėsme *esamoms* riboms ir galų gale baigtis „etniniu valymu“.

K. Köstlinas toliau plėtoja „sienų išnykimo“ naujojoje Europoje tema, tačiau visai kitokiu požiūriu. Autorius teigia, kad triuškinanti kultūros galia ieško, kas galėtų ją pažaboti. Jis mano, kad ypač tokios galingos *folk*/regioninės kultūros sudedamosios dalys kaip „istorinis išsiskynimas“, „autentiškumas“ ir „tradicija“ kuria „antlaikiškumą laikinumo okeane“ (p. 35). Tai-

gi kovodamos su homogenizavimo procesais ir veikdamos kaip valstybių (ir kitokių išnykusių) sienų pakaitalas, jos suteikia naujai Europai iš *panašumų* ir *skirtumų* prieštaros sukurtą pusiausvyrą.

K. Rothas savo gana taikomojo pobūdžio etnologiniame straipsnyje „Tarpetninės koegzistencijos politikos linkui“ (su tarytum iššaukiančia paantrašte „Can Europe Learn from the Multiethnic Empires“ (*Ar gali Europa pasimokyti iš multietnių imperijų*)), kuris pagrįstas tarpkultūrinio bendravimo (šią naują discipliną jis karštai propaguoja) naujais duomenimis, stengiasi parodyti, jeigu ne *pamokyti* naujuosius europiečius, kokių *senų gerų* tarpautinio bendrabūvio metodų išrutuliuota imperijose. Jie ilgus šimtmečius iki tautinių valstybių susidarymo vartoti Balkanams valdyti. Autorius tikras, kad „kai kurie tarptautinio bendrabūvio tradicinės sistemos elementai dar nepaseno“, juos galima naudoti ir įskiepyti šiuolaikinėms visuomenėms (p. 47). Ar šie praeities elementai nepanašūs į *šlovingosios praeities tradicijas*, taip plačiai naudotas tautinių valstybių kūrimo laikotarpiams bei iš naujo pripildytas neoromantinio atgimimo įkarščio „perestroikos“ laikotarpiu buvusioje komunistinėje Rytų Europoje? Skirtumas tik toks, kad pastarosios buvo veikmingos pasitikėjimui atgauti ir nacionaliniam identitetui sustiprinti. Tačiau abejoju, ar pirmiau minėtieji būtų paveikūs šių laikų Balkanuose, sudarytuose daugiausia iš nacionalinių valstybių. Gal ir taip, jeigu postnacionalvalstybinė Europos kultūros politika šiuos metodus įvertintų rimtai, kaip mūsų visų visuomeninį paveldą arba jeigu jie Balkanų gyventojus patrauktų labiau negu patraukė ir vis dar traukia nacionalizmas.

Panaši – Europos kultūrinės politikos vaidmens ir įtakos – problema, nuo kurios iš esmės priklauso bendrojo Europos identiteto ateitis, itin išsamiai nagrinėjama C. Shore straipsnyje „Išrandant homo Europaeus“. Atlikęs imponuojantį darbą –

etnografiniu požiūriu ištyręs ES įstaigų Briuselyje veiklą, autorius pažymėjo, kad stinga *visus dalyvius įtraukiančių, bendrų* eurokultūrinių formų ir elementų, iš kurių galima būtų kurti konkrečią europinę kultūros politiką. Net jeigu ES politikos kūrėjai mėgina „išrasti Europą kasdieninės sąmonės lygmenyje“ (p. 53) ir net jeigu, pavyzdžiui, perrašinėjant Europos istoriją siekiama mobilizuoti istoriją ir atmintį, vis tiek nieko iš to neišeina. Nėgana to, „kultūros deficitas“ siejamas su „demokratijos deficitu“. Nesugebėjimas pasiekti bendro Europos identiteto aki-vaizdus, nes ES politinis elitas mano, jog „Europos identitetą“ įmanoma kažin kokiū būdu „sumeistraiuti“ iš viršaus ir išvirkšti masėms, pasitelkus apsišvietusių profesionalių europolitikų avangardą (p. 63). Iš to randasi naujoviškas politikos subjektas – *Homo Europaeus*, – o ne europinį identitetą pajusti ir pasidalyti gebantis žmogus.

R. Johleris savo straipsnyje taip pat labai detalai nagrinėja identiteto įrėminimo, kurį šiuo metu išgyvena „eurolandiečiai“, problemą. Jis stengiasi nustatyti nacionalinio identiteto funkcionavimo logiką. Tautinių valstybių nacionaliniai identitetai funkcionuoja kaip vienas kito prieštaros, nors šiandien jie naujų neonacionalistinių jėgų semiasi iš priešinosi Europos unifikavimo procesams. *Europietiškas*, kaip labai naujas tapatumo pagrindas, kuriame stinga kultūrinių, politinių ir teisinių įgaliojimų, tučtuojau susiduria su vis dar galinga, teisėta ir netgi augančia (euroskeptikų vadovaujama) identiteto politika, siūlančia „gimtosios šalies“, „namų“, „tėvynės“ ir panašius įtakingus identiteto naratyvus (p. 70).

Regioninių/nacionalinių atvejų analizei skirta leidinio dalis prasideda U. Gyro (gausiai iliustruotu) straipsniu, kuriame nagrinėjamas šiuolaikinis identiteto formavimosi procesas Šveicarijoje. „Heidi“ – tai naujo komerciniu pagrindu susiformavusio regioninio (Heidilandas - tarp

Sarganso ir Bad Ragazo esantis regionas) ar net nacionalinio identiteto pavyzdys. „Heidi“, atsiradęs kaip literatūros personažas, po truputį materializuojasi, kol pagaliau virsta Šveicarijos, kaip tautos ir patrauklaus turistinio maršruto, įvaizdžiu.

Kaip kurti naująją Europą, jeigu įtampa tarp „pilietybės“ ir „tautybės“, kaip ir tarp „lygybės“ ir „daugiakultūrybės“, tokia didelė? Argi Šiaurės Airija ne pavyzdys? Šiuos ir panašius klausimus tyrinėja U. Kockelis. Savo išpūdingame darbe apie pagrindinių terminų „tautybė“, „identitetas“ ir „pilietybė“ sąveiką Europos integracijos kontekste jis parodė, kad nei „tautybė“, galop virstanti etniniu nacionalizmu ir etniniu chaosu, nei „pilietybė“, gresianti išryškėti pilietinio daugumos nacionalizmo ar net imperializmo pavidalu, naujai Europai netinka. Atitinkamame teritoriniame kontekste tautybės, pilietybės ir identiteto derybos, kurias pats autorius patyrė Šiaurės Airijoje, jo manymu, ko gero, yra langas į ateities Europą (p. 107).

J. W. Cole'o straipsnis apie šiuo metu vykstantį regioninio identiteto atgamimą šiandieniniame Pietų Tirolyje grindžiamas išsamiais autoriaus atliktų lauko tyrimų rezultatais. Jie pateikia nuodugnių duomenų apie ekonominius ir politinius regiono pokyčius. Darydamas prielaidą, kad ES paveiktas regionalizmo pakilimas Pietų Tirolyje nėra unikalus reiškinys, autorius tvirtina, jog, susižavėjus identiteto politika, negalima ignoruoti žmonėms rūpimų „materialiųjų interesų“ ir „institucinių struktūrų“, kuriose jie veikia (p. 114).

Ch. Giordano savo dideliame straipsnyje „Regionizuojant identitetus: etniškumas Italijoje tarp krizės ir lojalumo tradicijai“, kuriame jis gausiai cituoja istorinę literatūrą, rašo apie istorinę antropologiją. Italijoje ji sudaryta iš socioistorinės „etninių diskursų“ struktūros esminių komponentų“ (p. 117). Kruopščiai išanalizavęs du pagrindinius „etniniu“ pagrindu

veikiančius Italijos sąjūdžius, *sicilianismo* ir *leghismo*, autorius daro išvadą, kad svarbiausias po „etniniais diskursais“ slypin-tis dalykas – tai „valstybei priešiška“ nuostata. Ji pagrįsta „legalumo“ ir „teisėtumo“ konflikto tąsa, taip pat „istorinės teisės“ interpretacija, kuri naudojama siekiant paaiškinti didelį skirtumą tarp šalies Šiaurės ir Pietų. Pagaliau Ch. Giordano nurodo, kad nacionalinis identitetas Italijoje „kiek trapokas“, tačiau tuo pat metu jis visai „susiformavęs“, taigi „etniniai skirtumai“ gali tik laikinai būti populiarūs (p. 131).

Baigiamajame skyriuje A. Viires pateikia identiteto konfigūracijų pavyzdžių iš pokomunistinės Estijos. Jis tai daro akcentuodamas etniškumo ir identiteto procesus, kuriuos vadina „identiteto problemomis“ ir „identiteto jausmais“, „sunkiai suprantamais, jeigu neatsižvelgiama į istorinę praeitį“ (p. 133). Tiesą sakant, istorinė retrospektyva – didelis šio straipsnio privalumas. Straipsnyje atsiskleidžia statistikos požiūriu pagrįsta tautinės sudėties kaita Estijoje nuo 1934 m. Ypač tiksliai aprašoma Estijoje gyvenančių rusų situacija. Jų identitetai kultūriškai heterogeniški ir skirtingi, pradėdant „sena nedidele rusų mažuma“ ir baigiant buvusiais „sovietiniais“ rusais, tapusiais „Baltijos rusais“. A. Viires taip pat aprašo, kaip vyksta estus apėmę dabartiniai identifikacijos procesai. Greta nacionalinių ir istoriniu požiūriu atsekamų vietinių identitetų po truputį populiarėja tokie transnacionaliniai tapatumai kaip, pvz., „Estijos-Suomijos“, „Šiaurės regiono“, „Europos“, tačiau nėra „Baltijos“ identiteto.

Baigdamas norėčiau pasidžiaugti P. Niedermüllerio ir B. Stoklundo darbu, kuris suteikė puikią galimybę grupei iškilų etnologų ir antropologų pasisakyti ir diskutuoti šiandieninei Europos etnologijai itin aktualius klausimus. Šis straipsnių rinkinys – tai tarsi dovana, skatinanti tolesnes diskusijas ir studijas, tikiu, labiau susikoncentruosiančias ne tik į diskursus,

bet ir kultūros konstravimo praktiką bei pokomunistinę, greit tapsiančią ES dalimi, Centrinės/Rytų Europos tikrovę.

Vytis Čiubrinskas

Vacys M i l i u s. **Lietuvių etnologijos bibliografija**. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2001. 415 p.

Kiekvienas naujas leidinys etnologams yra įvykis. Vacio Milius „Lietuvių etnologijos bibliografija“ yra ypač reikšmingas įvykis, nes liečia svarbiausius mokslo pagrindus – bibliografiją.

V. Milius leidinio pratarinę pradeda teigdamas, kad „kiekvieno mokslo tyrinėjimų pradžia yra bibliografijos“. Ir tai tiesa, nes bet kurios temos, klausimo ar reiškinio nagrinėjimas prasideda nuo literatūros paieškos ir bibliografijos sudarymo. Ne vienam tyrinėtojiui V. Milius išsami etnologijos bibliografija, kurioje yra 6770 pozicijų, padės ieškoti literatūros. Tačiau manyčiau, kad šio leidinio prasmė yra ne vien jo taikomoji vertė. Pirmiausia ir svarbiausia yra tai, kad „Lietuvių etnologijos bibliografija“ yra svarus argumentas, grindžiantis etnologijos kaip mokslo būti, rodantis jos raidą, kryptis ir aktualijas. Antra, šis leidinys, kuriame surinkti tyrinėjimai nuo XVII a. iki 1996 metų, atskleidžia tą realų pagrindą, kuriuo remdamasi šiandien etnologija juda į priekį. Būtent realios situacijos suvokimas gali būti reikšmingas dēmuo, padedantis toliau plėtoti etnologiją tiek tęstinumo, tiek naujų krypčių paieškos linkme.

Galima drąsiai sakyti, kad V. Milius bene geriausiai iš visų etnologų išmano šios srities tyrinėjimų istoriją ir bibliografiją. Tai liudija ilgi metai, praleisti renkant medžiagą, ir ne vienas darbas – vien šioje bibliografijoje yra 14 jo paties pozicijų šia tema. V. Milius kadaise yra sakęs,

kad jį labiausiai pradžiugina naujas etnologinis leidinys ar straipsnis ir kad jam maloniausia yra vakare po visų kitų darbų sėsti prie bibliografinių aprašų. Tai matyti iš jo publikacijų, tai matyti ir šiame leidinyje, kur, atrodo, neliko nuošalėje paliktas nė vienas, kad ir nedidelis, bet, autorius požiūriu, etnologijai reikšmingas darbas. Taigi „Lietuvių etnologijos bibliografija“ yra informatyvus leidinys.

Ši bibliografija etnologijos mokslo raidos požiūriu apima labai platų laikotarpį, pradedant etnografinės medžiagos rinkimo užuomazgomis. Jas galima būtų laikyti įvadu į etnologinius tyrinėjimus, apimančiu įvairius šio mokslo laikotarpius su skirtingų mokyklų įtakomis ar teminių krypčių pasirinkimais. Todėl, manyčiau, šį rimtą ir solidų leidinį sėkmingai būtų galėjęs papildyti ir įvadinis straipsnis, kuriame būtų apibūdinti šio mokslo raidos etapai, tendencijos ir temos, pažymėti esminiai darbai ir tyrinėtojai, kurie per visą bibliografijoje fiksuotą laikotarpį buvo tarsi gairės, pasukusios tyrinėjimus viena ar kita linkme. Nors pratarmėje akcentuojamas XX a. šeštasis dešimtmetis – etnologijos kaip savarankiškos mokslo šakos susiformavimo laikotarpis, tačiau tai tik lakoniškas pastebėjimas. Akivaizdu, kad pratarmės apimtis ir pobūdis neleido autoriui skirti tiems dalykams daugiau dėmesio. Studijuojant doktorantūroje teko klausyti V. Miliaus lietuvių etnologijos istoriografijos paskaitų kursą. Ilgam įstrigo tai, kaip profesorius vertino lietuvių etnologijos mokslo raidą. Jis akcentavo esminius dalykus, neleido nukrypti nuo blaivus ir kritiško savęs vertinimo, padėjo suvokti, kas padaryta ir kodėl pasukta tokia linkme. Manau, kad tai būtų vertinga ir platesniam skaitytojų ratui, turint galvoje šiandienos diskusijas apie lietuvių etnologijos mokslo praeitį ir ateitį. Tačiau suprantu, kad klausimai, susiję su leidinio apimtimi, ne visada priklauso nuo autoriaus valios.

Ši išsami lietuvių etnologijos bibliografija verčia apmąstyti perspektyvą. Akivaizdu, kad susisteminta informacija atkreipia dėmesį į tas „madas“, kurios vyravo iki XX a. pabaigos. Kaip teigia V. Milius, „labiausiai tyrinėtoms trys lietuvių etninės kultūros sritys: liaudies architektūra, vestuvių papročiai, o iš tautodailės – kryžiai ir koplytėlės“ (p. 13). Suprantama, kad, pavyzdžiui, kryžių ir koplytelių statymas Lietuvoje yra savitas, tautinį tapatumą įprasminantis reiškinys, labiau traukęs tyrinėtojus. Ir kitų kraštų akademinėse tradicijose dažnai pasitaiko, kad ypatingo ilgalaikio dėmesio susilaukia kurie nors regionai ar temos. Vis dėlto gaila, kad lietuvių etnologiniuose tyrinėjimuose nuošalėje yra likę tokių svarbių sričių kaip bendruomenės, ūkio ir ekonomikos ar miesto kultūros tyrimai, nors buvo ir yra labai rimtai dirbusių ir dirbančių mokslininkų, parašiusių nemažai darbų. Tą patį galima pasakyti ir, pavyzdžiui, apie mitybos sritį, kuri pastaruoju metu, kaip matyti iš bibliografijos, atrodo, krypta į smulkesnius, lokalinio pobūdžio etnografinius darbus.

Norėčiau atkreipti dėmesį į dar vieną dalyką V. Miliaus bibliografijoje. Tai etnografinė ir etnologinė medžiaga memuarinėje literatūroje. Konferencijose teko klausyti autoriaus pranešimų šia tema, tačiau skyrelis „Bendrujų etninės kultūros klausimų“ skyriuje suteikė teisę šiai savitai kategorijai būti etnografinės medžiagos šaltiniu ir iš dalies bendresnio pobūdžio literatūra. Ypač tai akivaizdu turint omenyje Felikso Bugailiško darbą „Gyvenimo vieškeliais: medžiaga istorijai“, išleistą Šiaulių „Aušros“ muziejaus 1994 m.

Pabaigoje prisimenu, kaip, XX a. devintojo dešimtmečio pradžioje pradėjus domėtis lietuvių etnografija, buvo man pasiūlyta galimybė susirinkti literatūrą, naudojantis Silvestro Baltramaičio ir XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje leistomis bibliografijomis. Aišku, tada jau buvo nemažai ir naujesnių tokių publikacijų, tačiau

jų reikėjo ieškoti pavieniuose leidiniuose arba, priešingai, bendrose bibliografinėse rodyklėse reikėjo ieškoti etnografijos. Šiandien ant darbo stalo kiekvienas etnologas gali pasidėti suvestinį leidinį – V. Miliaus „Lietuvių etnologijos bibliografiją“.

Auksuolė Čepaitienė

Vieda Skultans. **The Testimony of Lives: Narrative and Memory in Post-Soviet Latvia.** London & New York: Routledge, 1998. 217 p.

1988–1989 m. Rytų ir Centrinėje Europoje prasidėję politiniai pokyčiai labai paveikė tų šalių politinį klimatą ir jų ateitį. Tai turėjo didžiulę reikšmę socialinės antropologijos ir etnologijos tyrinėjimams. Likvidavus geležinę uždangą ir atidarius Sovietų Sąjungos sienas, sociologams, socialiniams antropologams ir etnologams tapo prieinamos naujos, anksčiau tyrinėjimams neprieinamos ir mažiau žinomos regionų erdvės. Dėl to tyrimai pasipildė naujomis temomis ir naujais klausimais, kurie dažnai skatindavo peržiūrėti ankstesnius nusistovėjusius požiūrius ir įprastai suformuluotus tyrimų projektus. Aktyvesnė tapo naujų akademinų kryptių, diskursų ir teorinių kontūrų paieška, siekis peržengti disciplinas, akademinės mokyklas ar teritorijas skiriančias ribas. Posovietinėms šalims tai buvo ir iššūkis, postūmis integruotis į platesnę akademinę bendriją.

Vienas iš tokių pirmųjų ir sėkmingai pasibaigusių posovietinių tyrimų projektų Baltijos šalyse, manyčiau, yra Viedos Skultans studija „Gyvenimų liudijimas: pasakojimas ir atmintis posovietinėje Latvijoje“, kurią išleido socialiniams antropologams gerai žinoma „Routledge“ leidykla 1998 m. Autorė gimė Latvijoje. Ją, šešių mėnesių kūdikį, ant rankų išsinešė jaunutė motina, bėgdama su jos močiute pas-

kutiniu perkrautu žvejų laivu 1944 metais, Sovietų armijai artėjant prie Kuržemės. Vėliau motina ją išsivežė į Angliją, ten jos ir apsigyveno. Pirmą kartą V. Skultans atvažiavo į Latviją 1990 m. sausį, o ilgesniam, trijų mėnesių laikotarpiui – 1991 m. vasarą. Tai ir buvo lauko tyrimų pradžia.

Tyrimas Latvijoje, teigia autorė, prasiėjo kaip medicininės antropologijos projektas. Tai buvo socialinis neurastenijos ligos tyrimas, susijęs su sovietmečiu politiškai jautria psichiatrijos sritimi. Įvade autorė pabrėžia, kad sovietmečiu psichiatrų profesinės izoliacijos situacija, dėl kurios diagnostinė praktika atsiliko ir buvo panašesnė į XIX a., kad neurastenija Latvijoje buvo plačiai taikoma diagnozė, – visa tai ir buvo pretekstas bei kontekstas šiam projektui atsirasti.

Pradžioje darbo tikslas, sako autorė, buvo tyrinėti, kaip neurasteniją supranta ir šią diagnozę taiko gydytojai ir pacientai asmeniniame bei socialiniame lygmenyje, nagrinėti šios ligos simbolines prasmes kasdienėje kalboje. Tačiau iššūkis taip prasidėjusiam tyrimui buvo autorės surinkti žmonių pasakojimai ir prisiminimai apie tai, kas vyko po Antrojo pasaulinio karo: apie areštus, tremtis į Sibiro lagerius, ūkių nacionalizavimą, priverstinį darbą. Lauko tyrimų metu diktofonu užrašyti, iššifruoti ir išversti pasakojimai, panašiai kaip literatūriniai tekstai, tapo savarankišku objektu, dėl kurio ne tik prireikė naujų analizės instrumentų, bet ir savaip sumodeliavo tyrinėjimo kryptį, kurioje reikšmingą vietą užėmė autorės asmeninė praeitis. Kaip teigia V. Skultans, „mano autobiografija įvairiais pavidalais susipina su mano dokumentuota kultūrine realybe <...>; daugelis minčių, sudarančių latviškųjų pasakojimų pagrindą, darė reikšmingą poveikį ir mano, dar vaiško, pasaulėžiūrai“ (p. 1).

Matyti, kad tyrinėtojos biografija ir patirtis yra svarbi metodologine prasme –

tai *eminė* įžanga į tolesnį tyrimą ir kertinė projekto dalis. Jos svarbą rodo ir tai, kad studijoje ji pateikiama pirmajame skyriuje „Šeimos istorija“ ir tik po to imamas išsamaus lauko tyrimų ir metodų apibūdinimo. Taip santykis tarp *eminių* ir *etinių* aspektų tapo V. Skultans studijos paskata atrasti pateikėjų pasakojimus grupuojančias struktūras ir kategorijas.

Manychiau, kad dėl šios *eminio* ir *etinio* tyrimo sąveikos susiformavo pagrindinis autorės pastebėjimas apie atminties ir tekstu pateikiamų prisiminimų literatūriškumą, išreiškiamą tuo, kaip literatūriniai vaizdiniai valdo asmeninių prisiminimų vidinę struktūrą, ir tuo, kaip metaforos tampa situacijų suvokimo būdu. Literatūriškumas autorei ypač reikšmingas išskiriant individualius pateikėjų prisiminimus organizuojančią bendrąją tvarką ir temines kategorijas, kurios matyti studijos skyrių pavadinimuose: likimas ir biografija, išgyventas ir prisimintas miškas, sugadinti gyvenimai, sugadinta sveikata. Tai kultūriškai įprasminti motyvai, aplink kuriuos sukasi pateikėjų pasakojimų siužetai.

Antra vertus, autorė pastebi, kad individualūs pasakojimai ir prisiminimai nėra asmeniški. Pateikėjai savo biografijas, patirtis pateikia šeimos istorijos, tautos ar pasaulio istorijos kontekste. Siekiamybė jungti individualų ir platesnį sociokultūrinį lygmenį yra tiek pateikėjų pasakojimų, tiek autorės formuluojamos problemos bruožas. Pažymėtina, kad konteksto pateikėjų prisiminimams bei pasakojimams ir analogijų jų motyvams autorė ieško latvių tautiniame tapatumė, sureikšminusiam literatūros tradiciją. Apskritai pabrėžiama savita literatūros, žodinės kūrybos ir švietimo vieta bei vaidmuo nurodant, kad tai yra latvių tautos savitumo ženklas, ir pastebint, kad latvių tautinis tapatumas buvo kuriamas literatūroje. Tokios konteksto paieškos autorei yra pagrindinė darbo užduotis – ieškoti sąveikos tarp sociokultūrinių struktūrų ir individualaus žmogaus subjektyvumo.

Atminties literatūriškumas Viedai Skultans reikšmingas ir keliant klausimą apie kultūrinių reprezentacijų santykį su socialine realybe, ir čia pat pastebint, kad „bendros reprezentacijos gali būti arba realybės išgryninimas, arba jos apvertimas. Tačiau šis ambivalentiškumas reiškia, kad kultūrinės reprezentacijos nesiūlo minties nei apie tiesioginių jų ryši su praeitimi, nei apie to ryšio nebuvimą“ (p. 27).

Studijoje pateikiama daug konkrečios medžiagos: cituojami ir nagrinėjami ilgi pateikėjų pasakojimai. Tai V. Skultans dėstymo ir argumentavimo stilius, kai į tekstus žiūrima kaip į turinčius savo gyvenimą ir galinčius kalbėti už save. Nors kartais susidaro išpūdis, kad autorė tekstams suteikia per daug galios ir laisvės, nesiryžta jų suvaldyti. Tačiau kita vertus, lauko tyrimų medžiagos gausa yra kelias, leidžiantis autorei sėkmingai judėti tarp politikos, medicinos, istorijos, literatūros ir antropologijos.

Taigi norėtuši pasidžiaugti V. Skultans studija „Gyvenimų liudijimas: pasakojimas ir atmintis posovietinėje Latvijoje“, kad nėra vienintelis darbas apie atmintį posovietinėse Rytų ir Centrinės Europos kraštuose. Greičiau tai dar vienas indėlis į aktualius tyrinėjimus ir į, matyt, platesnio reiškinio analizę – reiškinio, kuris galbūt yra peržengęs atminties temas ir posovietinių teritorijų ribas.

Auksuolė Čepaitienė

Rima P r a s p a l i a u s k i e n ė.
Nereikalingi ir pavojingi: XVIII a. pabaigos – XIX a. pirmosios pusės elgetos, valkatos ir plėšikai Lietuvoje. Vilnius: Žara, 2000. 171 p.

Marginalinės grupės domina daugelio disciplinų atstovus, tarp jų ir etnologus, todėl, dar atsižvelgdamas ir į šių grupių

aktualumą šių dienų visuomenėje, ryšiuosi istorikės Rimos Praspaliauskienės knyga „Nereikalingi ir pavojingi: XVIII a. pabaigos – XIX a. pirmosios pusės elgetos, valkatos ir plėšikai Lietuvoje“, pristatyti etnologijos bei socialinės antropologijos žurnale.

Be išangos, tyrimų ir šaltinių apžvalgos, vietovardžių ir asmenvardžių rodyklių bei plačios santrumpos anglų kalba, studiją sudaro trys skyriai: „Elgetos ir visuomenė XVIII a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje“, „Valkatos“ ir „Plėšikų gaujos“. Jie liudija aiškų tyrimui pasirinktų marginalinių grupių suskirstymą ir kiekvieno skyriaus autonomiškumą. Nors šių socialinių grupių ribos nėra labai stabilios, sąvokos „elgeta“, „valkata“ ir „plėšikas“ neretai susipina, tačiau pritariu R. Praspaliauskienės pasirinktai tipizacijai, kadangi marginalinių grupių skirstymas pagal sėslumą, amžių, santykį su kriminaliniu pasauliu ar kitais kriterijais sukeltų naujų, dar sunkiau išsprendžiamų metodologinių problemų. Todėl, manau, autorės pasirinktasis kelias optimalus.

Studijos tikslas – ištirti šių marginalinių grupių gyvenimo būdą, vidinę struktūrą, vietą visuomenėje ir ryšius su kitomis visuomenės grupėmis. Pasirinkti chronologiniai tyrimo rėmai, anot autorės, leidžia tyrinėti marginalines tradicinės visuomenės grupes Lietuvos modernėjimo priešaušryje.

Tyrimų apžvalgoje aptarusi pasaulinius istorikų, etnologų ir sociologų marginalinių grupių tyrinėjimo pasiekimus bei metodikas, autorė deramą vietą skiria 1995 m. publikuotai Vlodo Sirutavičiaus monografijai „Nusikaltimas ir visuomenė XIX amžiaus Lietuvoje“, taip pat išvardijami smulkesni istorikų ir etnologų šia tema parašyti darbai, iš kurių galėčiau paminėti gana gausius bei informatyvius Venanto Mačiekaus paprotinei teisei skirtus straipsnius ar Gerharto Bauerio kaimo kaip socialinės struktūros tyrinėjimus,

kurie būtų galėję padėti geriau suvokti marginalines grupes, ypač visuomenės požiūrį į jas Lietuvos kaime. Tačiau šie tyrimai neįeina į autorės pasirinktas chronologines ribas ir rimtų priekaištų dėl to negalėtume daryti.

Panaudotus šaltinius autorė suskirsto į penkias grupes ir kritiškai juos įvertina: 1. 453 gyvenimo aprašymai; 2. Špitolių komisijos 1790–1880 m. protokolai, Viešosios globos valdybos dokumentai, prieglaudų globotinių sąrašai, Betygalos prieglaudos 1824–1859 m. veiklos žurnalas; 3. Įvairūs valdžios įstaigų dokumentai, 4. XIX a. pirmosios pusės periodinė spauda; 5. Grožinė bei didaktinė literatūra, atsiminimai, tautosakos rinkiniai.

Pirmajame skyriuje analizuojamos XVII a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės švietimo idėjos ir pastangos eliminuoti elgetavimą. Tam tikrą sveikatos ir socialinės apsaugos ministerijos funkciją atliko 1775 m. Varšuvos seime sudaryta Špitolių komisija. Buvo bandoma įvesti elgetaujančiųjų kontrolę. 1792 m. buvo nuspręsta surinkti elgetas iš gatvių, palikti tik negalinčius dirbti. Tai nepavykus, bandyta steigti net savivaldos organus. Taip pat neliko nepastebėta labdaros draugijų veikla. Greta Vilniaus, paminimos Joniškėlio ir Kriaunų labdaros draugijos. Taip pat išanalizuota valdžios kova su elgetavimu, represijos, globos įstaigos, bandymai užkirsti kelią elgetavimui plisti, finansiškai remiant žemiau skurdo ribos gyvenančius miestelėnus. Tačiau kaip rodo pirmoji 1945 ir 1947 m. Vilniaus elgetų socialinės struktūros statistinė analizė, labai didelę elgetaujančių dalį sudarė nevietiniai į miestą atvykę valstiečiai, matyt, iš kitur atkeliavę buvę kariai ir jų šeimos. Daugiausia elgetų sudarė moterys – dažnai pačios būdamos anomali, galima sakyti, marginalinė amžiaus socialinė kategorija – netekėjusios (matyt, vyresnio amžiaus, kad galima būtų vadinti „senmergėmis“) arba turinčios nesantuokinių vaikų („mergos su vaiku“ so-

cialinė amžiaus kategorija). Žvelgiant į elgetas visuomenės požiūriu, gana taikliai atskleistas elgetavimo kaip amato suvokimas. Išmalda elgetoms prilyginama gailėsčiui, aukai, dažnai savanaudiškai, bijant Dievo bausmės ar siekiant tam tikrų tikslų. Vis dėlto amatininkas – kūrėjas. Atskleisčiau ir kitas „elgetos – amatininko“ funkcijas. Dirbantis miestietis ar kaimietis maldai galėjo skirti nedaug laiko, todėl už menką atlygį tai padaryti galėjo laisvo laiko turintis elgeta. Jis galėjo pasimelsti už mirusio giminaičio sielą ar su savo prigimtu „įkyrumu“ išprašyti užsakovui iš Dievo norimo rezultato. Kaimuose elgetos, kaip ir kiti amatininkai, dažnai nebuvo sėslūs. Sušėlpus ir suteikus vietą nakvynei, uždarus kaimo bendruomenės narys galėjo sužinoti gana tolimų apylinkių naujienas, pasiteirauti apie gimines, draugus, pažįstamus ir netgi užsakyti, kad „elgeta amatininkas“ pats skleistų norimą informaciją kitur, pavyzdžiui, apie paaukusios dukters turtą, grožį ir dorą. Tačiau šias prielaidas galėtume paremti tik kiek vėlesnį laikotarpį liudijančiais šaltiniais, todėl tokie teiginiai būtų kiek hipotetiški.

Tolesniuose skyriuose aprašoma socialinė globa parapijose, nupieštas gana vaizdus parapijos prieglaudoje gyvenančio elgetos paveikslas, aprašomi bandymai paskirstyti elgetaujančių srautą parapijos ribose, apsimetėlių elgetų gyvenimo būdą, išvaizdą.

„Elgetos“ sąvoka, galima sakyti, stabili ir lengvai suvokiama, „valkatos“ apibrėžimas daugiareikšmis, kintantis istorijos eigoje. Skyrius „Valkatos“ chronologiškai pradedamas nuo trečiojo Lietuvos Statuto (1588) laikų. Nemažai vietos skiriama šios sąvokos atskleidimui. Tiriamaoju laikotarpiu ji galėjo reikšti pabėgusį valstietį, nusikaltėlį, keliaujančią amatininką, elgetą, bežemį ir benamį samdinį, laisvąjį žmogų, elgetą. Kaip liudija antroji autorės pateikta statistinė lentelė, apie 1823–1834 metus valkatos sudarė gana reikšmingą Sibiro tremtinių procentą. Iš

informatyvių autorės pateiktų diagramų matyti, kad Lietuvoje buvo galima sutikti valkatų iš įvairių kraštų. Kiek kitaip negu elgetos dauguma valkatų buvo darbingo amžiaus vyrai, dažniausiai katalikai, „be kilmės“ arba valstiečiai. Gana platus valkatos kelio pasirinkimo spektras. Pavainikis kūdikis valkatavo „kiek save pamena“ (p. 65), subrendęs valstietis sąmoningai pasirinko „geresnio gyvenimo“ kelią. Taip elgtasi vengiant eiti į rekrutus, įsisukus į socialinės suirutės sukuri, nepakėlus likimo ir epochos užkrautos naštos, nusikaltus. Tokiais atvejais valkatavimas suvoktas kaip vienintelė išeitis. Neturintis pastovaus darbo keliaujantis amatininkas, rekrutas, padienis darbininkas buvo priverstas vagiliauti, elgetauti (kartais, radus pastovų darbą, elgetos amatas užmirštamasis), dažnai jau pabėgęs iš tremties vietos, – tokį socialinį valkatos portretą nutapė R. Praspaliauskienė. Ji gana įtaigiai atskleidė ir jo kasdienio gyvenimo erdvę: karčema, nakvynės vietų paieškos ir siekis pačiam pasirūpinti asmenine sauga igijus suklastotą asmens tapatumą liudijantį dokumentą. Autorė gana išsamiai išanalizavo valkatų kelionių geografiją, pastangas keisti gyvenimo būdą, šeiminio gyvenimo ypatumus, religingumą. Jų socialinė erdvė, nepaisant uždavinio sudėtingumo, atskleista įtaigiai, ir tai liudija autorės analitinius sugebėjimus.

„Plėšiko“ sąvoka gana stabili, panašiai suvokiama įvairiose epochose. Dėl to autorė galėjo iš karto koncentruotis ties plėšikų gaujos etnine ir socialine struktūra. Analizuojant statistiškai reikšmingą gaujų skaičių (36), atskleista etninė, konfesinė, socialinė gaujų ir jų narių struktūra. Aptartas gaujų dydis, narių skaičiaus priklausomybė nuo gaujos gyvavimo laiko. Sulaikymas ir įkalinimas, anot autorės, ne visada nutraukdavo gaujos veiklą. Pateikiami bėgimo iš kalėjimo pavyzdžiai. Apiplēšus dvarą, paprastai pats dvarininkas su ispravniku imdavosi ieškoti plėšikų (kartais paieškose dalyvaudavo net 500–

1000 valstiečių?!), esant ypatingam atveju pasitelkti kazokai ir kareiviai. Matyt, istorinių šaltinių gausa autorei leido susidaryti ir perteikti dinamišką gaujų paieškų vaizdą. Pasakojama, kaip plėšikų išvaizdą perteikdavo liudininkas, išanalizuotas slaptų agentų įtraukimo į gaujas ir nusikaltėlių verbavimo mechanizmas. Gilų tyrimo objekto suvokimą liudija ir poskyriai „Plėšiko karjera“ bei „Kriminalinis stilius“ (tiesa, per klaidą pasikartojančias 4 diagramas reikėtų suformuoti kiek kitaip, gal stulpeliais, nes sudėtinė realijų suma kalbant apie gaujų paieškos rezultatus sudaro 97, o apie plėšimo objektus – 165%, deja, apskritimo pavidalo diagrama prašyte prašosi 100% sumos), „Kriminalinė infrastruktūra“ bei „Nusikalstamumo geografija“. Gana sėkmingai modeliuojamas poskyris „Plėšiko įvaizdis visuomenėje“. Nusikaltėliai skirstomi į paprastus plėšikus ir nusikaltėlius herojus (ne tik „imantis“, bet ir „duodantis“). R. Praspaliauskienės parašyta nusikalstamumo studija yra svarbi ne tik istorikams, sociologams ar etnologams, bet ir psichologams, teisės tyrinėtojams. Nepaisant mokslo plėtotės vingių, teorinių paieškų, ji bus vertinga ir tiriant ateities epochų marginalines socialines grupes.

Kiek netikėtai trečiąjį skyrelį tęsia visus tris skyrelius apibūdinančios išvados. Tačiau jos motyvuotos ir liudija sėkmingą išsikeltų tikslų sprendimą. Greta diachroninės socialinių ir kultūrinių procesų analizės neblogai ir dinamiškai nutapytas ir marginalinėms grupėms priklausančio žmogaus portretas. Tai, mano manymu, stipriausia darbo savybė.

Knygą baigia išsami santrauka angliakalbiam skaitytojui, leidžianti šį darbą įtraukti į kitų šalių marginalinių grupių tyrinėjimo apyvartą.

Etnologų vardu norėtusi padėkoti už reikšmingą studiją, pasitarnausiančią ne tik socialinės istorijos plėtotei, bet ir etnologų marginalinių socialinių grupių kultūros tyrinėjimams bei palinkėti, kad at-

eityje pasirodytų kuo daugiau tokio pobūdžio ir vertės socialinės istorijos darbų, padedančių plėtoti tarpdisciplininius Lietuvos ir jos etninės kultūros ir visuomenės tyrimus.

Žilvytis Šaknys

Nacionalizmas ir emocijos (Lietuva ir Lenkija XIX–XX a.). Lietuvių atgimimo istorijos studijos 17. Vladas Sirutavičius ir Darius Staliūnas (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2001. 204 p.

Knygoje „Lietuvių atgimimo istorijos studijos. Nacionalizmas ir emocijos (Lietuva ir Lenkija XIX–XX a.)“ istorikai nacionalizmą tyrinėja pasitelkdami tautų herojus, tautinius mitus, ritualus, gilinasi į istorinių įvykių reikšmes ir srautus, jų įprasminimą visuomenėje ir lietuvių tautoje susiformavusius lietuviybės simbolius. Autoriai domisi ne nacionalizmo ideologija, jos turiniu, bet vadinamuoju „kolektyvinės atminties“ fenomenu. Straipsniuose vyrauja tarpukario problematika, aptariama šiuolaikinė lietuvių ir lenkų visuomenė, jos nacionalizmo šaknys ir reikšmė visuomenėje. Knygos sudarytojų teigimu, sovietinės sistemos žlugimas Vidurio ir Rytų Europoje, tolesnė regiono visuomenių raida privertė mokslininkus prisiminti gerokai primirštas nacionalizmo problemas (p. 7). Sabine Grabowski, Heidi Hein, Wolfgangas Kaschuba, Magdalena Micińska, Alvydas Nikžentaitis, Vladas Sirutavičius, Darius Staliūnas, Robertas Traba, Giedrius Viliūnas stengėsi atsakyti į klausimą, kuo buvo ir tebėra patraukli „tautinė idėja“.

Mokslininkų darbuose aptariamos Europos, Lietuvos ir Lenkijos situacijos. W. Kaszuba straipsnyje „Tauta ir emocija. Europos situacija“ svarsto istorinio ry-

šio tarp tautos ir emocijos aktualumą Europoje po 1989 m. Autorius kelia klausimą, ar „tautiškumas gali „išsivaduoti“ iš savo istorinio modelio“ (p. 162) ir tapti *viena* iš daugelio santykių su aplinka bei istorija galimybų

Nagrinėjama, kaip elitas formavo tautinę sąmonę, iškėlė tautines asmenybes ar jų charakterio ypatybes, kokia yra tautinio klausimo emocinė svarba visuomenėje. S. Grabowski aptarė tautinės draugijos įtaką žadinant tautiškumą XIX a. pabaigos – XX a. pradžios vokiečių ir lenkų tautinėje kovoje. Straipsnyje „Tautiniai mitai ir simboliai kaip lenkų draugijų priemonės XX a. pradžioje: draugijos „Straž“ pavyzdys“ autorė parodė, kaip Prūsijos provincijos sostinėje Poznanėje lenkų įkurta draugija „Straž“ sustiprino kolektyvinę lenkų sąmonę. M. Micińska darbe „Tado Kosciuškos kultas ir jo vaidmuo palaikant lenkų tautinę savimonę XIX–XX a.“ analizavo, kaip lenkų visuomenėje kito Tado Kosciuškos kultas, sąmoningai pradėtas kurti dar prieš 1794 m. sukilimą. Istorijoje Tado Kosciuškos kaip Nepriklausomybės gynėjo legendos akcentai buvo keičiami. XX a. paskutiniame dešimtmetyje jis tapo ne toks svarbus kaip kenčiančios liaudies gynėjas, bet labiau vertinamas dėl sąžiningumo, profesionalumo, tolerancijos ar politinio santūrumo.

Knygoje atskleidžiamas tautos herojų ir antiherojų vaidmuo kuriant lietuviybės simbolius. A. Nikžentaitis straipsnyje „Jogailos įvaizdis lietuvių visuomenėje“ argumentuotai pateikė stereotipus apie šią asmenybę. „XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Jogaila buvo tam tikras antilenkiškumo simbolis, <...> dažnai supriešinamas su teigiamais herojais: Vytautu, Kęstučiu ar bendrai pagoniška lietuviška kultūra, jis turėjo išryškinti pastarųjų privalumus“ (p. 165). XX a. antrojoje pusėje Jogailos įvaizdis visuomenėje pamažu praranda antilenkiškumo požymius. Kaltinant šią asmenybę lietuviškos kultūros sunaikinimu, akivaizdžiai matomas susi-

rūpinimas lietuvių tautos likimu. Anot autoriaus, tokiu būdu Jogaila, išlikdamas neigiamu istoriniu personažu, prisidėjo prie lietuvių tautinio identiteto stiprinimo, o „požiūrio į Jogailą pasikeitimą lėmė <...> dingęs požiūris saugoti siaurai suprantamą valstybingumo tradiciją“ (p. 66).

G. Viliūnas įrodė, kad Vytauto kultas yra vienas intriguočiausių 1918–1940 m. Lietuvos Respublikos politinės kultūros reiškinių. Straipsnyje „Vytauto Didžiojo kultas tarpukario Lietuvoje“ autorius rašo, jog kulto ideologijoje vyrauja Vytauto kaip modernaus lietuvių valstybingumo ir tautiškumo simbolio reikšmė. Ikonografijoje bei ceremonijose pabrėžiama ginkluota jėga ir suvereni valdžia. Vytautas interpretuojamas kaip grynai lietuviškos valstybės kūrėjas. Jo kulto ideologijoje panaudota religinė simbolika (p. 87–93).

H. Hein straipsnyje „Pastabos dėl Piłsudskio kulto Antrojoje Lenkijos Respublikoje“ apibendrina modernaus asmenybės kulto raidos požymius, stadijas: pirmiausia visuomeniniai santykiai personalizuojami, t. y. sureikšminamas asmenybės istorinis vaidmuo, vėliau jis monumentalizuojamas – pagerbiamas jo genijus ir galų gale asmuo mitologizuojamas; visi šie požymiai būdingi Piłsudskio kultui. Šis kultas buvo ne tik integruotos valstybės sąmonės išraiška, bet ir priemonė jai sukurti (p. 166–68).

Noriu pabrėžti, kad autorių mintys, tyrimai, kaip „lenkiškos (tiksliau bajoriškos) kultūros atmetimas buvo esminis modernaus lietuviškumo, lietuvių nacionalinio identiteto formavimosi pagrindas“ aktualūs etnologams, nes nacionalinės kultūros dalykai glaudžiai susiję su etninės bendruomenės, kultūros, tradicijos kūrimu ir palikimu. Liaudies tradicijose yra priešpriešų lenkiškai kultūrai; nacionalizmas, nacionaliniai jausmai, jų ugdymas ir etniškumas turi sąlyčio taškų.

D. Staliūno teigimu, „siekdamas sustiprinti savo įtaigą, nacionalizmas adaptuoja tradicinės religinės pasaulėžiūros

elementus, jos simbolius bei ritualus“ (p. 131–132). Straipsnyje „Žuvusiųjų karių kultas tarpukario Lietuvoje“ autorius rašo, kad Lietuvoje ir kitose Europos valstybėse žuvusiųjų karių kulto autentiškumas yra panašus. Žuvusieji kariai iškeliami kaip vertybių nešėjai, jie tampa tautos simboliu; tauta vaizduojama kaip vieninga, organizuota, kovojanti bendruomenė. Tarpukario Lietuvoje žuvusių karių kulto sureikšminimas siejamas su kariuomenės įtakos padidėjimu po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo, su tarptautinės padėties paaštrėjimu ir Lietuvos tarptautinių pozicijų komplikavimusi.

V. Sirutavičius akcentavo: „Visuomenių nacionalizavimas buvo suprantamas kaip gausiausio tradicinės visuomenės sluoksnio – valstietijos *įpilietinimo* procesas modernioje tautinėje valstybėje įvairių jos institucijų pagalba“ (p. 133). Jo straipsnyje „Šventės nacionalizavimas. „Tautos šventės“ atsiradimas Lietuvos Respublikoje XX amžiaus 4-ajame dešimtmetyje“ keliamas daugeliui aktualus klausimas, kaip bendruomene vadinama tauta formuojasi, tiksliau, *yra suformuojama*, kaip jau susiformavę tautiniai identitetai egzistuoja. Analizuojamos tautos šventės „išradimo“ politinės ir kultūrinės aplinkybės, kariuomenės vaidmuo, lenko kaip priešiško įvaizdis. Teigiama, kad *Tautos šventė* „atrasta“ konkurencinėje elito kovoje (p. 145); tautininkai tokiu būdu tvirtino savo politinį režimą, juos rėmė visuomenė.

Tyrinėjant tautinių švenčių formavimosi aplinkybes, tautinių herojų atsiradimą, buvo pastebėta, jog būtent nacionalizmas (judėjimas ir ideologija) kasdieninėje žmogaus mąstysenoje sugebėjo glaudžiai susieti tokius jausmus kaip garbė, pasididžiavimas bei pasiaukojimas su nauja socialine realybe – tauta. Būtent šiuo aspektu, daugelio tyrinėtojų nuomone, galima paaiškinti tautinės idėjos patrauklumą bei ilgaamžiškumą (p. 8). Be to, visuomenė šią idėją sieja su grožio, gėrio sąvokomis.

Matomi bendri lietuvių ir lenkų emocijų dėsningumai. R. Traba straipsnyje „Tautinio mito konstravimas ir dekonstrukcija. Pasvarstymai remiantis Žalgirio mūšio metinių minėjimų Lenkijoje semantinė analize“ teigia, kad 1410 m. Žalgirio mūšis yra vienas populiariausių istorinių simbolių Lenkijoje, o jo suvokimas kolektyvinėje sąmonėje nuolat keičiasi. Šio simbolio formavimuisi, kaip ir Vytauto Didžiojo garbinimui ar kitiems pavyzdžiams, turėjo įtakos 500-ųjų metinių minėjimas.

Nors nacionalizmo problematika visuomenei ypač aktuali tampa tautos atgimimo laikotarpiu, knygos autoriai vaizdžiai įrodė, kad *moderniosios tautos formavimasis, arba tautinis atgimimas, jokiū būdu nesibaigia tuomet, kai paskelbiama apie tautinės valstybės sukūrimą ar atkūrimą. Nacionalinė valstybė, jos visuomeninis-politinis elitas toliau tęsia „tautos tėvų“ pradėtą darbą* (p. 8). Etnologams, kultūros istorikams, socialiniams antropologams tai yra labai artimi klausimai, liečiantys nacionalinius simbolius kaip artefaktus, jų šaknis ir vertes.

Vida Savoniakaitė

Vida Savoniakaitė. **Kūryba ir tradicijos. Geometriniai lietuvių audinių raštai = Creative Work and Traditions. Geometric Patterns of Lithuanian Textiles.** Vilnius: Lietuvos istorijos institutas ir UNESCO katedra Informatika humanitaroms Matematikos ir informatikos institute, 2002. 133 tinklalapiai (85 – lietuvių kalba ir 48 – anglų kalba).

1998 metais ketvirtajame „Lietuvos etnologijos“ tome buvo publikuota Vidos Savoniakaitės knyga „Audiniai kaimo kul-

tūroje. Lietuvių geometriniai raštai XIX–XX amžiuje“. O po kelerių metų knygyuose puikuojašis kitas šią temą pristatantis stambus darbas „Kūryba ir tradicijos. Geometriniai lietuvių audinių raštai“. Tačiau knyga neiprasta. Jos puslapius galime vartyti kompiuterio ekranuose. Tai pirmoji Lietuvos istorijos institute (kartu su UNESCO katedra Informatika humanitaroms Matematikos ir informatikos institute) išleista ir pirmoji etnologinio pobūdžio elektroninė knyga Lietuvoje. Tai kiek ap sunkina recenzentų darbą, nes aptariant tokio pobūdžio leidinių jos ir lyginti nėra su kuo. Tačiau nesigilindami į knygos technologinius savitumus pabandysime pasklaidyti virtualius lapus.

Atsidarę knygą matome ją suskirstytą į 5 skyrius: „Pratarmė“, „Ištakos“, „Galerija“, „Reikšmė“, „Rodyklė“.

„Pratarmėje“ pateikiama trumpa bibliografija, akcentuojama, kad tęsti lietuvių audinių raštų tyrimus paskatino klausimas, kaip lietuviai išlaiko savo kūrybos ir tradicijų savitumus. Pasak autorės, didėjantis pasaulinės mokslo minties domėjimasis neišsenkamais kultūros ištekliais, įvairiausiai naujų technologijų ir kultūros ryšiais, jų naujų galimybių paieškoms paskatinio imtis multimedijos priemonių kultūros savasties ir tyrimų sklaidai. Skyrių sudaro 5 poskyriai: „Kūrėjai“, „Padėkos“, „Pagalba“, „Iliustracijos“ ir „Santrumpos“. Pirmasis poskyris liudija, kad virtualiąją knygą parengė gausus autorių kolektyvas. Be Vidos Savoniakaitės, prie knygos rengimo prisidėjo informatikai Gediminas Navickas, Evaldas Ožeraitis, Saulius Pauliukas ir Edmundas Trumpa, dailininkai Aušrinė Bareikytė ir Žilvinas Noruišis, kalbos redaktoriai Gražina Pruskuvienė ir Josephas Everattas, vertėja Greta Rinkevičiūtė. Recenzavo Auksuolė Čepaitienė ir Žilvytis Šaknys. Knygos leidybą rėmė Atviros Lietuvos fondas. Po padėkoms ir knygos struktūros ir simbolių reikšmėms nurodyti skirtų poskyrių yra iliustracijų autorystę nurodantis poskyris.

Viršelyje, antraštiniame lape panaudotos Arūno Baltėno, Valdemaro Doveiko, Igno Končiaus ir autorės nuotraukos. Darbas iliustruotas autorės grafinais piešiniais, audinių ir kitomis nuotraukomis, darytomis 1994–1999 m., bei dokumentinėmis nuotraukomis iš Lietuvos dailės muziejaus, Lietuvos nacionalinio muziejaus ir privačių kolekcijų. Paskutiniame poskyryje nurodomos naudotos santrumpos.

Skyriuje „Ištakos“ padedant garso ir vaizdo siužetams vaizduojamas audimo procesas, aptariama audinių raštų ištakų ir tyrinėjimų problematika, pristatomi atlikti tyrimai, darbo šaltiniai. Skyrius skirstomas į 5 poskyrius: „Audėjai“, „Ornamentų knygos“, „Pramonė ir prekyba“, „Tradicijų kūrimas“, „Raštas“. Poskyryje „Audėjai“ galime perskaityti ir išgirsti 11 audėjų pasakojimus apie jų amato, audinių savitumus. Iliustruotas poskyris ir apie ornamentų knygas, kituose dviejuose gana išsamiai analizuojama tradicinių ornamentų ir rašto sklaida teritorijoje ir laike, paliekant galimybę dar išsamiau susipažinti su rašto ir ornamento sąvokomis.

Skyriuje „Galerija“ rodomas Lietuvos žmonių audinių raštų kūrybos išskirtinumas, įvairovė; tekstuose ir vaizdo pasakojimuose aiškinami jų savitumai, pateikiamos klasifikacijos, tyrinėjami kultūrų sąsajų padariniai. Skyrius skirstomas į poskyrius „Klasifikacija“, „Keturkampių motyvai“ (dar skirstoma į katpėdžių raštus, katpėdes ir segmentus, kryžius ir akėčias ir kitus keturkampius), „Elipsės ir apskritimai“ (dar skirstoma į agurkų, ažuolo lapų bei kitus ir obuolių raštus), „Savitumai“, „Garso įrašai“ bei „Vaizdo įrašai“. Pateikiami vertingi žemėlapiai, liudijantys reiškinį paplitimą teritorijoje ir autorės siekį aprėpti visų Lietuvos regionų realijas. Audinių ornamento suvokimą labai pagyvina ištraukos iš Lietuvos liaudies kultūros centro Liaudies kūrybos archyve saugomos Vytauto Musteikio filmuotos medžiagos ir iš 1976 m. Vytauto Urbanavičiaus sukurto filmo „Oi ratu, ratu...“

Audinių ir audimo socialinė raiška aptariama skyriuje „Reikšmė“. Poskyryje „Ženkilai“ aptariama audinių raštų simbolika ir pateikiama jų liaudiškų pavadinimų tipizacija. Poskyris „Tikėjimai“ supažindina su liaudyje gyvavusiais draudimais dirbti darbus, susijusius su audimu per kalendorines šventes ir tam tikras metų dienas, individualios elgsenos apribojimus metant audeklą, audžiant, esą tai gali pakenkti audimui ir audiniui, gyvulininkystei, ūkinei ir net vedybinei sėkmei. Taip pat analizuojami tikėjimai apie galimybę pakenkti audiniams ir audimui, maginiai veiksmai, kuriais siekta to išvengti. Poskyryje „Dovanos“ sužinome, kad dažniausiai audiniai buvo dovanojami vestuvių proga, nemažą vaidmenį jie atliko gimtųjų ir krikštynų, laidotuvių, kitų šeimos, kalendorinių ir agrarinių švenčių papročiuose. Audiniai analizuoti ir kaip draugiškumo išraiška, ir kaip auka siekiant norų išsipildymo ar reikšmingas apsauginę galią įkūnijantis objektas. Poskyryje „Spalvos“ atskleidžiama audinio spalvos sąsajos su liturginėmis, gyvenimo ciklo ir kalendorinių švenčių apeigomis, liaudiškasis kiekvienos spalvos reikšmių ir jų lietuviškumo ir netgi ryšio socialine priklausomybe suvokimas. Atskirą poskyrį sudaro „Lietuviški raštai“, kuriame aiškinama apie audinį kaip liaudišką etniškumo ir tautiškumo išraišką.

Paskutinis skyrius „Rodyklės“ palengvina rasti dominančią realiją ar reiškinių.

Iš viso elektroninėje knygoje 295 iliustracijos. Dauguma jų kartojama lietuviškuose ir angliškuose tinklalapiuose, 5 vaizdo siužetai, 11 garso įrašų, 115 piešinių, 16 diagramų, 7 žemėlapiai ir 157 nuotraukos. Sugrįžkime prie „klasikinės“, ketvirtajame „Lietuvos etnologijos“ tome išspausdintos Vidos Savoniakaitės knygos. Nors iliustracinės medžiagos čia taip pat gausu, tačiau virtualios knygos galimybės nepalyginamai didesnės. Nekalbant apie pateikiamus garso ir vaizdo šaltinius, informacijos šaltinio galimybės, toks kiekis

nuotraukų ir piešinių (ypač spalvotų) gerokai pabrangintų klasikinės knygos leidybą ir, aišku, kainą. Nors iš pirmo žvilgsnio klasikinė knyga atrodo moksliskesnė, tačiau elektroninė teikia nepalyginamai daugiau informacinių galimybių. Neabejoju, kad profesionalus etnologas pasinaudos abiem monografijos versijomis. Jos vykusiai papildoma viena kita, suteikia tyrimams didesnę vertę. Tačiau virtualus kūrinys, be abejo, geriau populiarins lietuvių etninę kultūrą, turės didesnę pažintinę vertę. Tai yra ne tik gražus lietuvių kultūrą reprezentuojantis suvenyras turistui, tėvynę primenanti relikvija emigrantui ar mokslinės informacijos ir mokslinės minties šaltinis užsienio tyrinėtojo rankose. Šitai liudija gausūs ir šilti užsienio skaitytojų atsiliepimai. Ypač knyga reikalinga Lietuvai. Virtualiomis priemonėmis perteikiamas tyrimas patrauklesnis paprastam kultūros mylėtojui. Ne tik suaugusiajam, bet ir jaunuoliui, vaikui. Elektroninės knygos pristatymas Lietuvos istorijos instituto ir Jaunimo turizmo centro Jaunojo etnografo mokyklos moksleiviams parodė, kad tokį susidomėjimą klasikinė knyga vargu ar būtų galėjusi sukelti. Jaunomenės susidomėjimą virtualiomis informacijos sklaidos priemonėmis vertėtų panaudoti kaip patrauklią priemonę, supažindinančią su lietuvių etnine kultūra. Manome, kad tokia knyga (gal kiek supaprastinus tekstą) turėtų pasklisti ir mokyklose.

Be abejo, pirmoji elektroninė knyga – naujas Lietuvos etnologinės minties plėtros etapas, skatinantis žengti toliau, naudotis naujomis mokslinės minties perteikimo formomis.

Žiloytis Šaknys

Teresė J u r k u v i e n ė. **Lietuvių liaudies juostos**. Vilnius: Gervelė, 2001. 218 p., ilustr.

T. Jurkuvienės knyga – reikšmingas indėlis į lietuvių juostų tyrinėjimus ir juostų raštų sklaidą. Tai ilgų atkaklaus darbo metų vaisius. Autorė nuosekliai kaupė medžiagą, piešė rinktinių juostų raštus, darė teorinius apibendrinimus. Knyga dvilypė, nes atiduoda duoklę ir taikomajam mokslui: didžiąją jos dalį sudaro tikslūs juostų brėžiniai ir aprašai, audimo instrukcijos, taip reikalingos juostų audėjoms, kurios pamažėle nuo stilizuotų juostų audimo grįžta prie tradicinio, autentiško ornamento atkartojimo ar interpretavimo.

Ankstesniosios juostų raštų brėžinių publikacijos buvo nepakankamo mokslinio lygio. Pirmoji reikšminga publikacija B. Buračo ir P. Galaunės *Lietuviškų juostų raštai* (1928. *Lietuviškų juostų raštai: Aplanakas*, surinko Buračas Balys, pratarmė P. Galaunės. Kaunas) neturėjo aiškių atrankos kriterijų. Joje išspausdinti ne tik rinktinių (jų yra daugiausia), bet ir kitokių technikų juostų ar apskritai tekstilės raštai. Be to, nebuvo metrikos, kuri nurodytų, iš kurio Lietuvos regiono yra raštas, todėl albume pasitaiko, ko gero, latviškų raštų pavyzdžių. Šioje knygoje piešiniai itin netikslūs. Reikšmingas darbas buvo A. Tamošaičio leidinys, skirtas lietuvių juostoms – *Juostos* (Tamošaitis Antanas. 1932. *Juostos. Sodžiaus menas* 4. Kaunas: Žemės ūkio rūmai). Jame dauguma rinktinių juostų raštų piešinių yra tikslūs, bet deja, nėra jokios metrikos. Naujausia tokio pobūdžio knyga buvo A. Tamošaičio ir A. Tamošaitienės *Lithuanian Sashes* (Tamošaitis Antanas, Tamošaitienė Anastazija. 1989. *Lithuanian Sashes*. Toronto: Lithuanian Folk Art Institute). Nors joje raštai metrikuoti, tačiau piešiniuose pasitaiko klaidų. Išigilinus paaiškėja, kad klaidingieji yra piešti ne autoriaus. Vadinasi, nekritiškas kitų darbo vertinimas sumenkino ir A. Tamošaičio darbo mokslinę vertę. Kritiškai ver-

tindama savo pirmtakų pastangas, T. Jurkuvienė suprato, kad šiuolaikinių juostų stilizacijos principams nemažą poveikį daro ankstesnių autorių padarytos klaidos juostų brėžiniuose, todėl buvo labai aktualu paskelbti kuo įvairesnių autentiškų juostų raštų pavyzdžių tikintis, kad tai greta juostų parodų (tam tikslui autorė Kaune 1986 m. surengė Respublikinę juostų parodą), seminarų ir konsultacijų audėjoms (kuriuos finansavo Lietuvos liaudies kultūros centras) padės atgaivinti tradicinių juostų amatą Lietuvoje.

Aktualūs nauji autorės apibendrinimai apie tautinių juostų tapsmą bei likimą XX amžiuje, todėl ši knyga yra svarus įnašas į kuklius mokslinius šiuolaikinės lietuvių tautodailės tyrinėjimus.

Vertinga autorės sudaryta juostų bibliografija, apimanti daugybę smulkių straipsnių Lietuvos ir užsienio spaudoje tradicinių ir tautinių juostų klausimais. Tačiau norėtusi išvysti ir tam tikrą jos probleminį aptarimą knygos tekste.

Iš knygos metrikos matyti, kad juostų brėžinius atliko pati autorė, nors jeigu būtų įtraukta ar paminėta daugiau rinkėjų dailininkų, knygos vertė nebūtų sumažėjusi, priešingai, labiau atitiktų mokslo reikalavimus. Darbo vertė taip pat padidėtų, jei autorė būtų radusi būdą, kaip savo piešinius įrašyti į lietuvių mokslinės minties kontekstą. Pavyzdžiui, prie piešinių, kurių atitikmenys jau kitų autorių yra skelbti, būtų papildomos nuorodos. Taip būtų galima akivaizdžiau parodyti piešinių darbo vertę, pranašumą ar mokslinį tęstinumą, jiems būtų suteiktas mokslinis svoris. Kita vertus, tai būtų korektiška ir mokslinės minties raidos požiūriu, nes, pavyzdžiui, šimtarastes aukštaitiškas juostas muziejų fonduose atrado ir pirmasis jų raštų rekonstrukcijas paskelbė šios recenzijos autorius žurnale *Tautodailės metraštis* (Tumėnas Vytautas. 1999. Aukštaitių rinktinės juostos, *Tautodailės metraštis* 3: 19–25) ir disertacijoje *Lietuvių liaudies rinktinių juostų ornamentas* (XVIII pab. – XX a.

I pusė): tipologija ir semantika (Tumėnas Vytautas. 1998. *Lietuvių liaudies rinktinių juostų ornamentas (XVIII pab. – XX a. I pusė): tipologija ir semantika*. Kaunas, p. 54, 84, pav. 10). Tuo tarpu T. Jurkuvienė šį faktą nutyli, netgi neįtraukia to V. Tumėno straipsnio į literatūros sąrašą. Be to, autorės nuomonė šiuo klausimu būtų labai įdomi, nes jos rekonstruotų aukštaičių juostų detalės (p. 60–69) skiriasi nuo V. Tumėno (Tumėnas Vytautas. 1999. *Aukštaičių rinktinės juostos, Tautodailės metraštis* 3, p. 20, 24). Beje, mokslinio korektiškumo kartais galima pasigesti ir kituose menotyrininkės darbuose. Pavyzdžiui, 1994 m. straipsnyje (Jurkuvienė Teresė. 1994. *Suvalkiečių rinktinės juostos*, Marcinckas F., Puodžiukaitytė G. (sud.). *Lietuvių liaudies ornamentika: 54–65*. Vilnius: Almanachas „Tautodailė“, Liaudies kultūros centras). Autorė, pateikdama savo juostų raštų tipologiją bei jų paplitimo nusakymo metodologiją, neaptarė jos ištakų ir nepolemizavo su anksčiau V. Tumėno paskelbta koncepcija arba nežinojo aktualaus visos Lietuvos rinktinės juostas apimančio autoriaus straipsnio, paskelbto žurnale *Menotyra* 1991/18 (Tumėnas Vytautas. 1991. *Rinktinių lietuvių liaudies juostų ornamento meniniai bruožai, Menotyra* 18: 70–86), o nurodė senesnę siauresnio pobūdžio mažiau tinkamo konteksto straipsnį, paskelbtą 1990 m. leidinyje *Žemaičių praeitis* (Tumėnas Vytautas. 1990. *Žemaičių rinktinių juostų ornamento bruožai, Žemaičių praeitis* 1: 165–173).

Savo knygoje T. Jurkuvienė pateikė savitą juostų raštų tipologiją, pagrįstą vien formalia geometrine logika. Kokia tokio skirstymo prasmė, lieka neaišku, nes autorė tolesnių išvadų nedaro, nesieja ornamento formų su kultūros kontekstu. Kitaip tariant, T. Jurkuvienės tipologija tėra tik įrankis raštams siaurai moksliskai susisteminti. Kita vertus, skirtingos T. Jurkuvienės ir V. Tumėno raštų sisteminimo tvarkos, skirtingas mokslinis raštų įvardijimas sukels painiavos skaitytojams, au-

dėjoms ir tyrinėtojams. Todėl būtų pravačiu ateityje išplėtoti išsamią diskusiją šiuo klausimu. Kadangi tipologija ir terminija yra sisteminimo pagrindas, todėl turiu vilties, kad ateityje pavyks sukurti daugeliui priimtina tipologiją, kuri taptų lietuviškosios ornamentologijos ramsčiu, kuriuo galėtų vienareikšmiškai naudotis ir dailininkai, ir mokslininkai. T. Jurkuvienės raštų tipologijos ir jų paplitimo apibūdinimo silpnoji vieta šioje knygoje yra ta, kad lentelės, bylojančios apie raštų tipų įvairovę skirtinguose Lietuvos regionuose, iš tiesų yra tos pačios, skiriasi tik jų pavadinimai: 11 psl. tokia lentelė vadinama *1 lentelė. Archetipiniai rinktinių juostų ženklai*, ta pati lentelė, pakartota 19 psl., vadinama *3 lentelė. Archetipiniai dzūkų juostų raštai*, o 25 psl. – *6 lentelė. Archetipiniai suvalkiečių juostų ženklai*. Keliais ženklais išsiskiria tik 4 ir 5 lentelės.

Vertos dėmesio autorės pateiktosios įvijos (kitų autorių terminija – žalčiuko) ir svastikos tipo raštų variantų lentelės, gerai atspindinčios audėjų estetinio mąstymo įvairovę. Ginčytina tai, kad T. Jurkuvienė svastikai priskiria liaudiškai vadinamus *grėbliuko* (III pieš. 20), *sulaužtinio grėbliuko* (III pieš. 18, 19) raštus, taip pat panašius į varlytę raštus (III pieš. 16, 17). Be abejo, siekiant minties išbaigtumo, būtų buvę tikslinga pateikti ir kitų ornamento tipų variantų lenteles.

Didelės apimties darbe sunku išvengti klaidų ar netikslumų. Ne išimtis ir T. Jurkuvienės knyga. Pavyzdžiui, kaimą Tauragės rajone, Sungailiškių apylinkėje, autorė vadina *Levoniške* (piešinys Nr. 83c, p. 50) nors Lietuvos nacionalinio muziejaus kataloge jis vadinamas *Leoniške*, tokiu pavadinimu jis įtrauktas ir į *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinyną* (Noreika Z., Stravinskis V. (sud.). 1976. *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas* 2. Vilnius: Mintis, p. 158). Knygoje minimas *Lietuvos nacionalinis istorijos ir etnografijos muziejus* vadinasi *Lietuvos nacionaliniu muziejumi*,

autorės minimo *Šilutės kraštotyros muziejaus* tikrasis vardas *Šilutės muziejus*, o *Vilkaviškio kraštotyros muziejus – Vilkaviškio krašto muziejus*.

Pasitaiko ne tik metrikos, bet ir piešimo klaidų. Pavyzdžiui, rinktinės juostos piešinys 54b (p. 113) iš Alytaus krašto muziejaus apibūdintas AKM, 371 iš tikrųjų yra AKM, E 301 (GEK 373); neištaukta tikslesnė jo radimvietė. Be to, juostos piešinyje daug klaidų, viena jų yra rašto linijų dantytumas centriniame žiedelyje: tikrovėje jis yra nukreiptas ne vertikaliai, o horizontaliai. Aukštaitiškos šimtarastės juostos Nr. 1 piešinyje (p. 60–65) daug netikslumų (plg. su V. Tumėno variantu (Tumėnas Vytautas. 1999. *Aukštaičių rinktinės juostos, Tautodailės metraštis* 3, p. 20, 24), nes autorė mėgino ištaisyti rašto netaisyklingumus ir juostos audėjos klaidas, norėdama padėti būsimums audėjoms, bet taip prasilenkė su etnografiniu preciziškumu. Tradicinių juostų audėjos išausda-

vo ir netaisyklingų raštų, įveldavo klaidų. Todėl vertinti knygos piešinių tikslumą kartais būna neįmanoma, nes neaišku, ar juosta netaisyklingai išausta, ar tai piešėjo klaida. Tačiau abiem atvejais reikia labai abejoti, ar tikslinga propaguoti tokias netaisyklingas pavienes juostas kaip antai: Nr. 16b, 18a, 24a–b, 28b, 29b, 43b, 107a, 108b, 109d.

Viena iš stipriausių T. Jurkuvienės darbo vietų – taikli, iškalbinga juostų atranka. Autorėi pavyko atrinkti juostas remiantis įvairiais kriterijais: tai ne tik būdingiausios skirtingiems Lietuvos regionams juostos, bet ir įdomiausios, originalios, taip pat sudėtingiausios ir paprasčiausios sandaros juostos. Pakankamai gerai atspindėta lietuviškų juostų raštų stilių, kompozicijos schemų, simetrijos principų įvairovė. Todėl ši knyga ne tik reikšminga lietuvių tautodailės ornamento tyrimams, bet ir yra stiprus įkvėpimo šaltinis tęsti juostų audimo tradicijas.

Vytautas Tumėnas

